

Ніна Іванівна ДОРОШ

доктор економічних наук, професор,
викладач кафедри обліку і аудиту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тетяна Валеріївна ЯЦИК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: tanya-filipchenko@yandex.ru

**ІНТЕГРОВАНА МОДЕЛЬ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВА COSOERM:
АДАПТАЦІЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНІ**

Дорош, Н. І. Інтегрована модель внутрішнього контролю підприємства: адаптація закордонного досвіду в Україні [Текст] / Ніна Іванівна Дорош, Тетяна Валеріївна Яцик // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 2. – С. 68-74. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті розкрито концепцію та елементи системи внутрішнього контролю COSO. Розглянуто методику ідентифікації, класифікації та оцінювання можливих фінансових, операційних та інформаційних ризиків суб'єкта господарювання. Висвітлено інтегровану модель управління ризиками підприємства COSOERM, визначено її роль та значення для впровадження на вітчизняних підприємствах.

Мета. Метою статті є розкриття сутності концепції управління ризиками підприємства, вивчення досвіду реалізації інтегрованої моделі COSOERM через її елементи та розробка пропозицій щодо можливості його застосування у вітчизняній практиці господарювання.

Метод (методологія). У роботі були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи. Методологічною основою дослідження щодо визначення процесу внутрішнього контролю є загальнонаукові методи.

Результати. Розкрито сутність концепції управління ризиками підприємства, виокремлено основні елементи моделі COSO-ERM, узагальнено сучасні методичні підходи до оцінки ризиків на підприємстві. Надалі планується здійснення розширеного аналізу інтегрованої концепції внутрішнього контролю та управління ризиками COSOERM та запропоновано конкретні етапи запровадження цієї парадигми на вітчизняних підприємствах України.

Ключові слова: інтегрована модель управління ризиками підприємства COSOERM; ризики; оцінювання ризиків; внутрішньогосподарський контроль.

Nina Ivanivna DOROSH

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Lecturer, Department of Accounting and Auditing
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Tetiana Valeriyivna YATSYK

Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: tanya-filipchenko@yandex.ru

**INTEGRATED MODEL OF INTERNAL CONTROL OF COSOERM ENTERPRISE:
ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN UKRAINE**

Abstract

Introduction. The article provides a comprehensive view of the concept of integrated framework of internal control COSOERM. It describes the methods and processes which are used by organizations to manage risks and to seize opportunities related to the achievement of their objectives. The ERM model has provided a foundation for

---

organizations to manage risks more effectively. The article deals with the concept and elements of the internal control and explores the framework for risk management, which typically involves identifying particular events or circumstances relevant to the organization's objectives (risks and opportunities), assessing them in terms of likelihood and magnitude of impact, determining a response strategy, and monitoring progress.

Purpose. Purpose of the article is to provide a comprehensive view of the concept of integrated framework of internal control COSOERM, and to describe the methods and processes used by organizations to manage their risks and to seize opportunities related to the achievement of their objectives.

Method (methodology). General scientific and special methods have been used. General scientific methods have become the methodological basis of the research.

Results. Such elements of COSOERM as internal environment, objective setting, event identification, risk assessment, risk response, control activities, information and communication and monitoring have been described. The role and importance of the implementation of COSOERM in Ukrainian enterprises have been defined.

Keywords: integrated model of risk management of enterprise COSOERM; risk; risk assessment; internal control.

JEL classification: D81, M40, M41, M49

Вступ

Інтеграція України в європейське співтовариство та інноваційна модель економічного зростання потребують нових підходів до організації, методології та оптимізації внутрішнього контролю вітчизняних підприємств. Актуальність обраної теми полягає у тому, що активний розвиток українського бізнесу вимагає запровадження на підприємствах ефективної системи управління та контролю ризиків, яка передбачає їх визначення, оцінювання можливостей їх виникнення, впливу наслідків їх настання та розробку заходів щодо зменшення до максимально прийняттого рівня. Раціональним підходом є запровадження міжнародних положень з контролю та ефективних моделей управління ризиками, зокрема удосконалення організації та методології внутрішнього контролю на основі міжнародного досвіду.

Аналіз фахових джерел і практики господарювання в Україні показав, що світове співтовариство активно досліджує питання внутрішнього контролю та управління ризиками підприємства. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів проблем внутрішнього контролю та концепції управління ризиками підприємства присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як : В. Д. Базилевич, В. Л. Дикань, О. М. Донець, Н. І. Дорош, І. М. Посохов, Т. В. Савельєва, Н. Є. Стрельбіцька, Я. Тайнен, Ю. І. Урецька, О. О. Чечуліна. Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ та проблематики внутрішнього контролю також зробили: С. В. Бардаш, Н. Г. Виговська, П. О. Куцик, Л. В. Нападовська, І. В. Скачок, Л. К. Сук, Н. С. Юрлова та ін.

В. Д. Базилевич визначає підприємницький ризик як такий, що виникає за будь-яких видів підприємницької діяльності, пов'язаних із виробництвом продукції, товарів і послуг та їх реалізацією; товарно-грошовими й фінансовими операціями; комерцією та здійсненням науково-технічних проектів. Він пов'язаний як із зовнішніми факторами, що впливають на підприємницьку діяльність, так і з внутрішніми факторами самого підприємницького виробництва [2].

Так Скачок І. В. та Юрлова Н. С. визначають процес управління ризиками підприємства як скоординовані дії стосовно керівництва та управління підприємством щодо ризику. Під ризиком розуміється нестача інформації про можливе досягненні однієї або кількох цілей [6].

Такі вчені, як Дикань В. Л. та Посохов І. М., займалися дослідженням сучасних міжнародних стандартів як важливого чинника вдосконалення управління ризиками вітчизняних корпорацій та підприємств і розробкою рекомендацій із застосування міжнародних стандартів в Україні, зокрема в межах побудови корпоративних систем управління ризиком [3].

У працях О. М. Донець, Т. В. Савельєвої, Ю. І. Урецької висвітлено актуальність запровадження міжнародних стандартів в управлінні ризиками проектно-орієнтованих підприємств, розроблено алгоритм виокремлення та опису ризиків на основі вимог провідних міжнародних стандартів з ризик-менеджменту [4].

Парадигма концепції ризик-менеджменту, особливо її практичні елементи, висвітлені у міжнародних документах, що відображають позицію держави і неурядових організацій, прикладом яких є: положення Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (the Association of Chartered Certified Accountants) – ACCAP1 «Управління ризиками та етика» (англ. «Governance Risk and Ethics») [7]; Закон Сарбейнса-Окслі (англ. Sarbanes-Oxley Act) [13]; Стандарти Міжнародної організації стандартизації ISO/IEC 31010:2009 «Управління ризиками – техніки оцінки ризиків» (англ. RiskManagement – RiskAssessmentTechniques) [11]; стандарт ISO 73:2009 «Управління ризиками – Категорії» (англ. Risk Management – Vocabulary) [11]; стандарт з ризик-менеджменту Федерації європейських асоціацій ризик-менеджменту (Risk Management Standard, FERMA); австралійсько-новозеландський стандарт з ризик-менеджменту (AS/NZS 4360:2004)

---

[10]; стандарти та методологічні основи управління ризиками підприємства, розроблені Комітетом організацій-спонсорів Комісії Тредвея (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, COSO) [9, 12] тощо.

Асоціація дипломованих сертифікованих бухгалтерів у своїй книзі АССАР1 «Управління ризиками та етика» визначає ризики як нереалізовані майбутні витрати, що виникають через певну дію або бездіяльність, ризики можуть мати як негативний, так і позитивний вплив на цілі підприємства [7, с. 253]. Крім того, саме у розділі «Ризики та управління ризиками підприємства» АССАР1 вперше визначено «Принцип мінімально можливого залишкового ризику», відповідно до якого залишковий (некерований) ризик повинен бути настільки низьким, наскільки це практично можливо [7, с. 254-255].

Однак, незважаючи на чисельність і ґрунтовність наукових розробок, недостатньо висвітленими залишаються передусім аспекти, пов'язані із дослідженням процесів ідентифікації та оцінки ризиків підприємства.

Мета та завдання статті

Метою статті є розкриття сутності концепції управління ризиками підприємства, вивчення досвіду реалізації інтегрованої моделі COSOERM через її елементи та розробка пропозицій щодо можливості її застосування у вітчизняній практиці господарювання. Основними завданнями статті є: розкрити сутність концепції управління ризиками підприємства; проаналізувати міжнародний теоретичний та емпіричний досвід запровадження інтегрованої моделі COSOERM; дослідити процес ідентифікації та оцінки ризиків підприємства; розробити практичні рекомендації щодо контролю та управління ризиками підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

У роботі були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. У статті використано прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналізу і синтезу, індукції та дедукції – при розгляді теоретичних та практичних засад формування інтегрованої моделі внутрішнього контролю; метод аналогій та порівняння – для класифікації ризиків для вітчизняних підприємств різних галузей. Для оцінки ефективності діяльності інтегрованої моделі COSOERM були застосовані статистичний метод та метод табличного відображення інформації; метод абстрагування - при дослідженні окремих видів ризиків для підприємства та його структурних елементів. Крім того, було застосовано метод формалізації – при оцінюванні ризиків через ймовірнісні характеристики їх факторів та системний підхід, що полягає у комплексному дослідженні інтегрованої моделі управління ризиками підприємства та шляхів її запровадження.

Підприємства повинні визначати всі бізнес-ризики, щодо яких існує можливість виникнення – як фінансові, операційні, так і соціальні, етичні та екологічні, управляти ними та зменшувати їх до прийняттого рівня. Розуміння сутності ризиків є основним компонентом системи контролю ризиків. Ризик – це потенційна загроза втрати частини своїх ресурсів або можливості здобуття значної вигоди, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення підприємницької діяльності в умовах невизначеності.

Комітет організацій-спонсорів Комісії Тредвея США (Комітет спонсорських організацій Комісії Тредвея – COSO) – є добровільною приватною організацією, яка була створена в Сполучених Штатах у 1985 році з метою розробки відповідних рекомендацій щодо корпоративного управління, фінансової звітності, внутрішнього контролю тощо. Важливим результатом роботи організації COSO стало створення всеохопної концепції внутрішнього контролю. Структура внутрішнього контролю COSO стала міжнародною моделлю для опису та визначення внутрішнього контролю [5, с.148]. Загальна модель COSO містить кілька основних положень: внутрішній контроль є процесом (це засіб для досягнення мети, а не самоціль); внутрішній контроль залежить від людей (це не тільки політика, керівництво та певні форми, а й люди на всіх рівнях організації та управління); внутрішній контроль має забезпечити керівництву та раді директорів підприємства достатню впевненість, але не абсолютні гарантії досягнення цілей; внутрішній контроль спрямований на досягнення цілей [9].

Модель COSO визначає внутрішній контроль як процес, здійснюваний радою директорів, менеджментом та іншим персоналом компанії, призначений для забезпечення «розумної впевненості» щодо досягнення цілей у наступних категоріях: ефективність і продуктивність операцій; надійність фінансової звітності; дотримання законів і правил [5, с. 149]. Модель внутрішнього контролю складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів, що виникли зі способів управління бізнесом. Згідно з COSO ці компоненти забезпечують ефективну основу для опису та аналізу системи внутрішнього контролю підприємства. П'ять компонентів інтегрованої моделі внутрішнього контролю COSO містять: середовище контролю; оцінку ризиків; засоби контролю; інформацію та комунікації; моніторинг.

Ефективний процес управління ризиками передбачає виконання чотирьох етапів: визначення ризиків, кількісну та якісну оцінку наявних ризиків, встановлення пріоритетів ризику, розробку

(планування) відповідних заходів, моніторинг ризику. Завжди існує потреба у виявленні і розумінні ризиків підприємства, щодо яких існує достатня ймовірність їх виникнення. Необхідно оцінити ці ризики з точки зору їх вартості та впливу на майбутнє підприємства, розробити механізм зменшення наслідків їх впливу у разі їх виникнення, створити систему документації для відображення подій, що відбулися, та заходів щодо усунення наслідків [9, 12].

Процес визначення ризиків починається з високого рівня оптимізації організаційної структури на корпоративному рівні та організації ефективної комунікації економічних підрозділів підприємства. Наступним кроком є оцінка ймовірності виникнення ризиків та їх відносної важливості. Відповідно до міжнародної практики проводять опитування, під час якого оцінюється ймовірність настання ризику та можливі наслідки. Так, наприклад, оцінка 1 надається, якщо виникнення цього ризику протягом зазначеного періоду практично неможливе, та оцінка 9, якщо існує впевненість, що подія стосовно певного ризику відбудеться протягом періоду. Аналогічно використовується шкала від 1 до 9 для оцінки наслідків залежно від фінансової значущості ризику.

Як приклад, припустимо, що підприємство має визначити та оцінити шість ризиків (від R-1 до R-6) таким чином: чотири фахівці мають незалежно один від одного оцінити кожен ризик з погляду ймовірності його виникнення та відносної важливості наслідків.

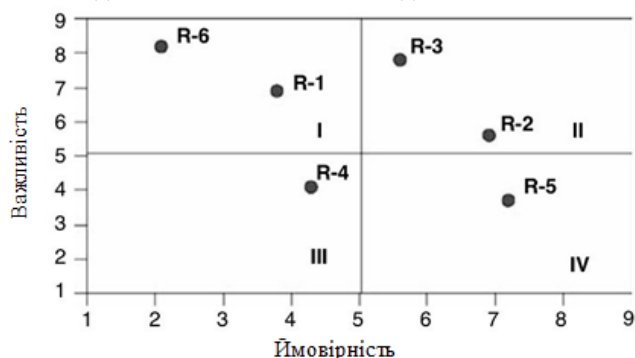

Рис.1. Оцінка ризиків*

*Складено авторами за [12, с. 119].

Ці оцінки можуть бути узагальнені за обома факторами і відображені в діаграмі аналізу оцінки ризиків, як показано на рис. 1. Ризик-1 (R-1) має середній бал ймовірності виникнення на рівні 3,75 та відносну важливість наслідків на рівні 7,00, ця оцінка розташована в I квадранті діаграми. Таким чином, ризик R-1 характеризується як відносно значущий, але не такий, що ймовірно відбудеться. Отже, відповідно до всіх зображених на діаграмі ризиків, найбільш значущі ризики із високою ймовірністю їх виникнення розташовані в квадранті II і керівництво підприємства має звернути на них найбільшу увагу. Такий аналіз оцінки ризиків за допомогою діаграми надає якісне уявлення стосовно найбільш значущих ризиків, пов'язаних із діяльністю підприємства.

Такий процес оцінки ризиків є досить дієвим у випадку, якщо підприємство визначило відносно невелику кількість можливих ризиків. Проте часто підприємство визначає настільки широкий перелік можливих ризиків, що шкала від 1 до 9 та приклад діаграми (рис. 1) не забезпечують необхідної деталізації. Іноді кращим є підхід оцінювання наслідків ризику у відсотковому еквіваленті (наприклад, 72 %) або ж ймовірності його настання у відносному вираженні (наприклад, 0,72). Спільна ймовірність двох незалежних подій є продуктом двох окремих ймовірностей, що буде визначатися за формулою (1):

$$P(A) * P(B) = P(A, B), \quad (1)$$

де $P(A)$ та $P(B)$ – ймовірності настання подій A та B відповідно; $P(A, B)$ – спільна ймовірність настання двох незалежних подій. Таким чином, якщо подія 1 та подія 2 мають ймовірність на рівні 0,60, загальна ймовірність настання двох подій становитиме 0,36. З погляду оцінки, якщо важливість ризику оцінюється як 60 % або існує впевненість на 60 % настання цієї події та якщо ймовірність важкості наслідків також оцінюється як 60 %, то існує 36 % загальної ймовірності настання цих обох ризиків.

Інший метод аналізу можливих ризиків підприємства полягає у використанні відносного показника ризику, який розраховується як добуток двох показників оцінки ймовірностей настання ризику та його наслідків. Так ризики C та G мають найвищий ранг та можуть бути розташовані у правому верхньому квадранті попередньої діаграми як найбільш важливі з усієї вибірки. Ці дві характеристики також часто називають факторами ризику. У майбутньому підприємство має зосередити свою увагу на цих важливих видах ризиків. Слід зазначити, що через зростання необхідності оцінки витрат на відновлення бізнесу

через негативні наслідки настання ризику необхідно враховувати ще один фактор впливу на оцінювання ризиків – вартісну оцінку. Очікувані величини вартостей ризиків та їх ранги в таблиці 1 є результатом оцінки витрат певних наслідків ризиків. Ця оцінка відображає вартісну величину, а саме – скільки буде коштувати підприємству урегулювання наслідків певного ризику.

Таблиця 1. Приклад ранжування ризиків за очікуваною вартістю їх настання*

Визначені ризики	Ймовірність наслідків	Ймовірність настання	Оцінка ризику (1*2)	Ранг	Вартість впливу (\$)	Очікувана вартість (\$)
G	0,62	0,72	0,45	2	785000	350424
C	0,79	0,66	0,52	1	120600	62881
B	0,88	0,24	0,21	7	12650	2672
H	0,66	0,20	0,13	9	1200980	158529
J	0,12	0,88	0,11	10	88600	9356

*Складено авторами за [12, с. 123].

За даними табл. 1, на другому місці знаходиться ризик G, він розташований у верхньому правому квадранті та має відносно велику вартість його впливу. Керівництво може вирішити, чи прийняти цей ризик як незворотній або ж розробити план санації підприємства. Інший ризик H має високу вартість впливу при його настанні та досить низьку ймовірність його появи. Процес визначення ризиків є безперервним. Після того, як ці ризики визначено, підприємству необхідно їх контролювати і, якщо необхідно, вносити певні корективи та зміни. Внутрішній аудит є надійним та якісним засобом контролю за визначеними ризиками підприємства.

Інтегрована модель управління ризиками підприємства COSOERM (Enterprise Risk Management) була розроблена, щоб створити послідовну систему для визначення та контролю ризиків. Управління ризиками підприємства (riskmanagement) – це процес здійснюваний радою директорів, менеджерами та іншими працівниками, який починається при розробці стратегії підприємства і стосується всієї діяльності. Він спрямований на визначення подій, які можуть впливати на підприємство та управління, пов'язаних з цими подіями ризиком, а також контроль того, щоб не був перевищений ризик-апетит підприємства та забезпечувалась розумна гарантія досягнення цілей підприємства [9].

Ця модель засновується на певних фундаментальних парадигмах, що забезпечують дієвість інтегрованої моделі COSOERM: управління ризиками підприємства (ERM) - це процес, тобто сукупність дій, спрямованих на досягнення певного результату; процес управління ризиками підприємства здійснюється всіма його працівниками; процес ERM використовується при розробці та формуванні стратегії всього підприємства; має бути дотримана концепція ризик-апетиту, де ризик-апетит - це той обсяг ризику, який підприємство готове взяти на себе задля досягнення своїх цілей; процес ERM дає його керівництву «розумну» гарантію досягнення цілей та розроблений, щоб сприяти досягненню цілей.

Таким чином, інтегрована модель COSOERM надає декілька загальних визначень управління ризиками і сприяє досягненню цілей внутрішнього контролю, а також процесам управління в межах усього підприємства. Концептуальна основа управління ризиками підприємства, як і раніше, спрямована на досягнення його цілей, однак тепер містить чотири категорії: стратегічні цілі (strategic) – цілі високого рівня, співвіднесені з місією/баченням підприємства; операційні цілі (operations) – ефективно і результативно використання ресурсів; цілі щодо підготовки звітності (reporting) – достовірність звітності; цілі у сфері дотримання законодавства (compliance) – дотримання законодавчих і нормативних актів.

Система внутрішнього контролю COSO, що відображена на рис. 2, стала моделлю, яка використовується у всьому світі для опису та визначення внутрішнього контролю. Чотири вертикальні колонки зображають цілі та завдання відповідно до об'єкта управління ризиками. Вісім горизонтальних рядів стосуються основних елементів внутрішнього контролю. Декілька рівнів для того, щоб описати структуру будь-якого підприємства, від головної «штаб-квартири» до рівня окремої господарської одиниці в окремих дочірніх підприємствах. Вісім компонентів управління ризиками COSOERM містять попередні п'ять компонентів Концептуальних засад внутрішнього контролю COSO, розширених для задоволення зростаючого попиту щодо управління ризиками.

Внутрішнє середовище (англ. Internal environment) визначає атмосферу на підприємстві, яким чином ризик сприймається керівниками та менеджерами підприємства і як вони на нього реагують. Внутрішнє середовище об'єднує філософію управління ризиками і ризик-апетит, чесність і етичні цінності, а також те середовище, в якому вони існують. Цілі мають бути визначені (англ. Objective setting) до того, як керівництво почне виявляти події, які потенційно можуть вплинути на їх досягнення. Внутрішні і зовнішні події (англ. Event identification) мають вплив на досягнення цілей підприємства, мають визначатися з урахуванням їх поділу на ризики та можливості, при цьому можливості мають

ураховуватися керівництвом у процесі формування стратегії і постановки цілей. Ризики оцінюються (англ. Riskassessment) з урахуванням ймовірності їх виникнення та впливу з метою визначення того, які дії стосовно них необхідно вжити. Ризики оцінюються з погляду притаманного й залишкового ризику. Керівництво вибирає метод реагування на ризик (англ. Risk response) – ухилення від ризику, прийняття, зменшення або перерозподіл ризику, розробляючи заходи, які дадуть можливість звести виявлений ризик відповідно до його припустимого рівня і ризик-апетиту підприємства. Засоби контролю (англ. Control activities), політика і процедури мають бути розроблені і встановлені таким чином, щоб забезпечувати «розумну» гарантію того, що реагування на ризики, які виникають, відбувається ефективно і своєчасно.

Рис. 2. Інтегрована модель COSOERM*

*Складено авторами за [12, с. 126].

Необхідна інформація визначається, фіксується і передається в такій формі і в такі строки, які дають можливість працівникам підприємства виконувати їх функціональні обов'язки. Також здійснюється ефективний обмін інформацією (англ. Information and communication) у межах підприємства як вертикально, зверху вниз і знизу вгору, так і горизонтально. Весь процес управління ризиками підприємства відстежується і за необхідності коригується. Моніторинг (англ. Monitoring) здійснюється в межах поточної діяльності керівництва або шляхом проведення періодичних оцінок.

Слід зазначити, що процес управління ризиками підприємства COSOERM може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо він є безперервним, здійснюється та контролюється керівниками усіх рівнів управління та всі вісім наведених елементів існують і функціонують задля досягнення ефективних та результативних операцій, надійної фінансової звітності й відповідно до встановлених законів і правил.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Інтегрована концепція внутрішнього контролю COSOERM спрямована на контроль управління ризиками на підприємстві, її висвітлення дало змогу розкрити сутність та методику його застосування у вітчизняній практиці.

Існують різноманітні підходи, починаючи з деяких якісних концепцій та закінчуючи детальним математичним кількісним аналізом, оцінювання ймовірності виникнення ризиків, їх відносної важливості та вартості. Ідея полягає в тому, щоб за допомогою цих підходів виокремити потенційно небезпечні та ризикові події, на які слід відреагувати управлінському персоналу.

На нашу думку, слід вивчати позитивний зарубіжний досвід з обов'язковим аналізом можливостей його застосування у вітчизняній практиці з огляду на специфіку діяльності кожного окремого підприємства чи галузі. Вказані моделі внутрішнього контролю доцільно використовувати на підприємствах України з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Доцільно розробити Положення про організацію внутрішнього контролю на підприємствах, що дасть можливість керівникам і власникам підприємств ефективно його здійснювати, не допускати/усувати виявлені ризики і недоліки, раціонально управляти діяльністю підприємства.

Список літератури

1. Андреев, П. П. Внутрішній контроль та аудит у секторі державного управління України та європейський досвід [Текст] / [П. П. Андреев, О. О. Чечуліна, Ян ван Тайнен, І. К. Дрозд та ін.]. – К. : Кафедра, 2011. – 120 с.

2. Базилевич, В. Д. Інтелектуальна власність [Текст] : підручник / В. Д. Базилевич. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2014. – 671 с.
3. Дикань, В. Л. Дослідження міжнародних стандартів управління ризиками [Електронний ресурс] / В. Л. Дикань, І. М. Посохов // Бізнес-інформ. – №1. – 2014. – Режим доступу: http://business-inform.net/pdf/2014/1_0/314_319.pdf.
4. Донець, О. М. Використання міжнародних стандартів в управлінні ризиками [Текст] / О. М. Донець, Т. В. Савельєва, Ю. І. Урецька // Збірник наукових праць: Управління розвитком складних систем. – Київ : КНУБА, 2011. – Випуск 6. – С. 36 – 42.
5. Дорош, Н. І. Внутрішній контроль та аудит в управлінні ризиками на підприємстві [Текст] / Н. І. Дорош // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. Випуск 44. – Львів: Львівська комерційна академія. – 2014 р. – С. 148.
6. Скачок, І. В. Управление рисками [Електронний ресурс] / И. В. Скачок, Н. С. Юрлова // Вестник НГИЭИ. – 2014. – Выпуск № 3 (34). – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/upravlen>.
7. ACCA P1 Governance Risk and Ethics, Complete Text [Text] // Kaplan Publishing UK, Unit 2 The Business Centre, Molly Millars Lane, Wokingham, Berkshire, RG41 2QZ. – 2012. – P. 558.
8. BS ISO 31000:2009 Risk management. Principles and guidelines [Electronic resource]. – Retrieved from: http://ddataover-blog.com/xxxyyy/0/32/13/25/Risques/ISO_DIS_31000_-E--1-.pdf.
9. Enterprise Risk Management – Integrated Framework / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) [Electronic resource]. – NY, September 2004. – Retrieved from: <http://www.coso.org>.
10. Internal Control – Integrated Framework / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) [Electronic resource]. – NY, 1992. – Retrieved from : <http://www.coso.org>.
11. ISO/IEC 31010:2009 - Risk Management - Risk Assessment Techniques [Text] / International Organization for Standardization, 2002.
12. Moeller, R. R. Brink's Modern Internal Auditing, A Common Body Knowledge [Text] // WILEY, John Wiley&Sons, Inc. – 2009. – P. 113-151.
13. Sarbanes-Oxley Act / 116 STAT. 745, sec. 404 Management assessment of internal controls [Electronic resource]. – PUBLIC LAW 107-204 – JULY 30, 2002. – Retrieved from: <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>.

References

1. Andreev, P. P., Chechulina, A. A., van Tuinen, J., Drozd, I. K. (2011). Internal control and audit in the public sector and European experience in Ukraine. Kyiv: Kafedra.
2. Bazylevych, V. D. (2014). Intellectual Property. Kyiv: Znannya.
3. Dikan V. L. & Posohov, I. M. (2014). Business Inform, 1. Retrieved from: http://business-inform.net/pdf/2014/1_0/314_319.pdf.
4. Donets, O. M., Saveliev, T. V., Uretska, Y. I. (2011). Use of international standards in risk management. Managing the development of complex systems, 6, 36-42.
5. Dorosh, N. I. (2014). Internal control and audit in risk management at the enterprise. Economic Series, 44, 148-152.
6. Skachok, I. V. & Yurlova, N. S. (2014). Risk Management, NGIEI. Bulletin, 3 (34). Retrieved from: <http://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-riskami>.
7. ACCAP1 Governance Risk and Ethics. Kaplan Publishing UK. (2012). Unit 2. The Business Centre, Molly Millars Lane, Wokingham, Berkshire, RG412QZ, 558.
8. BSISO 31000:2009 Risk management. Principles and guidelines. Retrieved from: http://ddataover-blog.com/xxxyyy/0/32/13/25/Risques/ISO_DIS_31000_-E--1-.pdf.
9. Enterprise Risk Management – Integrated Framework. (2004). Retrieved from: <http://www.coso.org>.
10. Internal Control – Integrated Framework / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). (1992). Retrieved from: <http://www.coso.org>.
11. ISO/IEC 31010:2009 - Risk Management - Risk Assessment Techniques/ International Organization for Standardization. (2002).
12. Moeller, R. R. (2009). Brink's Modern Internal Auditing, A Common Body Knowledge. WILEY, John Wiley&Sons, Inc.
13. Sarbanes-Oxley Act / 116 STAT. 745, sec. 404 Management assessment of internal controls. (2002). Retrieved from: <http://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2015 р.